

**Національно-визвольна
боротьба українців та
московська експансія
на землі Речі Посполитої
у XVIII ст.**

План

1. Національно-визвольне повстання 1702—1704 рр.
2. Гайдамацький рух (1715-1730), гайдамацьке повстання 1734 р. та війна за польську корону.
3. Коліївщина.
4. Рух опришків. О.Довбуш.
5. Занепад та поділи Речі Посполитої.
6. Політичне розчленування України Російською та Австрійською імперіями.

1. Національно-визвольне повстання 1702—1704 рр.

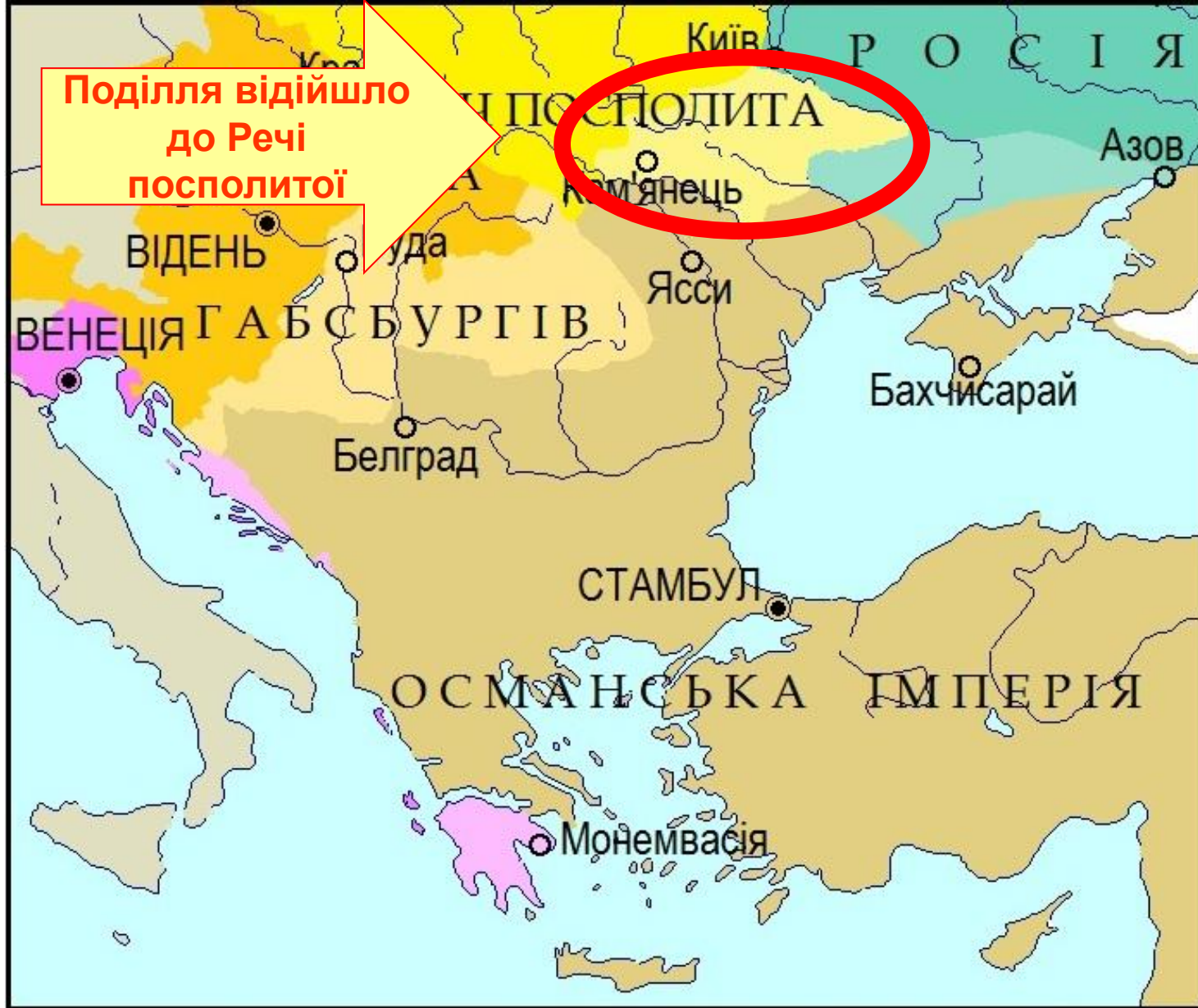
“Друга Хмельниччина”

на Правобережжі

Поділля, Брацлавщина, Київщина,
Східна Волинь

Передумови

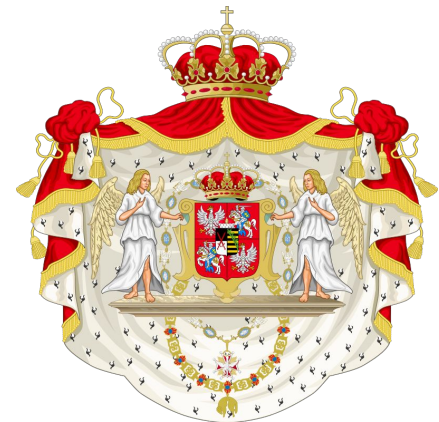
- **Завершення війни Речі Посполитої з Османською імперією та укладення польсько-турецького договору на Карловацькому конгресі 1698—1699 рр.**
- Відмова Османської імперії від претензій на Правобережну Україну і **повернення Речі Посполитій Поділля.**

**ВТРАТИ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
ЗА КАРЛОВИЦЬКИМ МИРОМ 1699 РОКУ**

Август II Фрідріх

**Король Польщі
1697-1733**

Причини

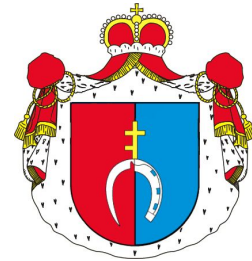
- **Рішення сейму про ліквідацію козацьких полків у Київському та Брацлавському воєводствах (1699 р.).**
- **Польська шляхта отримала можливість повернутися у свої колишні маєтки і відновити своє панування на Правобережжі.**

Привід

- **Наказ** великого коронного гетьмана **С. Яблоновського** гетьману правобережного козацтва **Самусю** (С. Івановичу) **розпустити козацькі полки**, а укріплення передати полякам.
- **Козаки категорично відмовилися виконувати це рішення.**

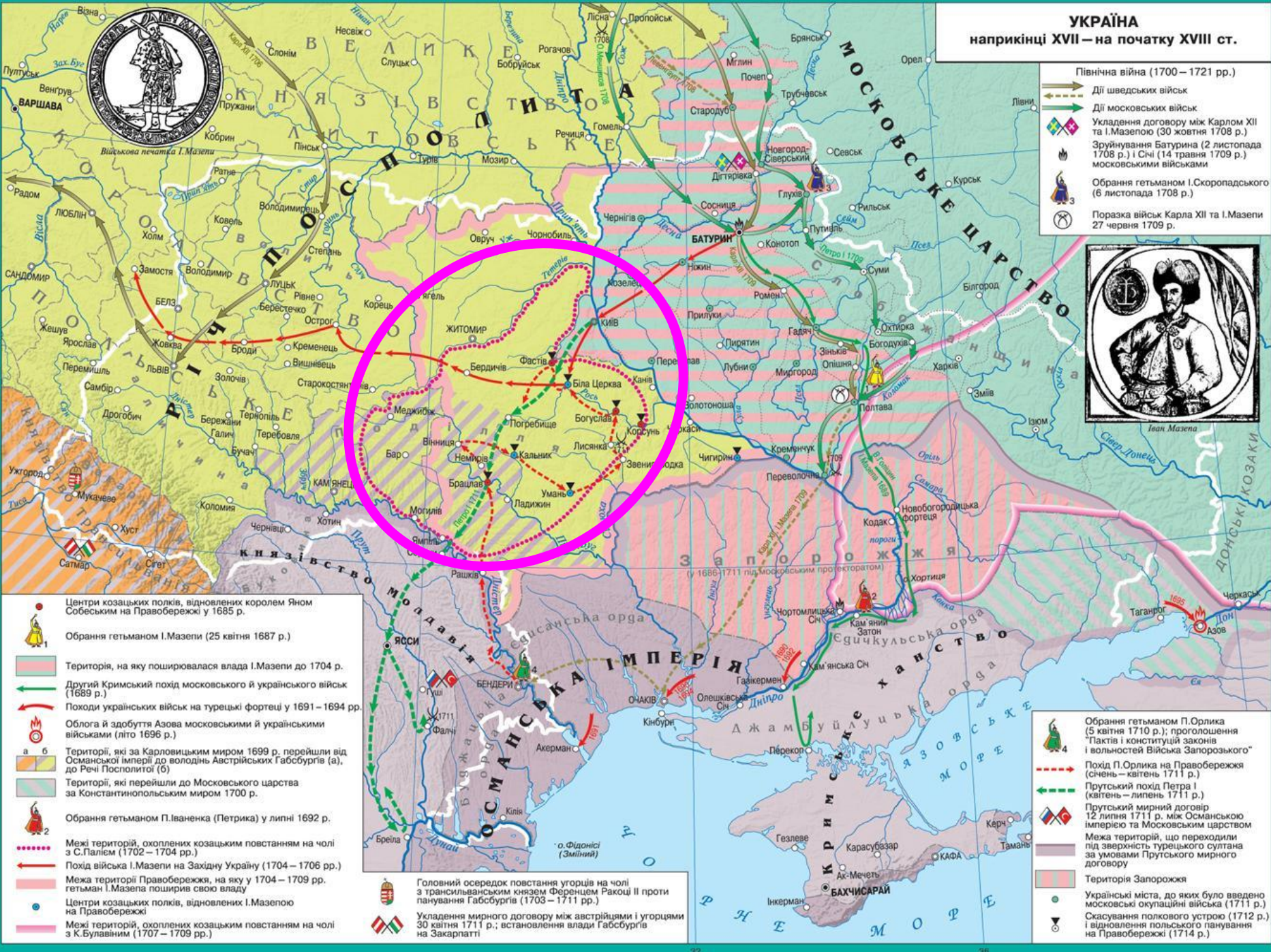
Станіслав-Ян Яблоновський

великий
коронний
гетьман
(з 1682 р.)

Характер, рушійні сила та мета

- **Характер:** Національно-визвольний.
- **Рушійні сили:** Правобережні **козаки**, **міщани**, **селяни** і окремі українські **шляхтичі**.
- **Територія поширення:** Поділля, Брацлавщина, Київщина, Східна Волинь.
- **Основна мета:** Звільнення Правобережжя з-під влади Речі Посполитої і **возз'єднання з Гетьманщиною і І.Мазепою**.

УКРАЇНА наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

- Північна війна (1700 – 1721 рр.)**
- Дії шведських військ
 - Дії московських військ
 - Укладення договору між Карлом XII та І.Мазепою (30 жовтня 1708 р.)
 - Зруйнування Батурина (2 листопада 1708 р.) і Сні (14 травня 1709 р.) московськими військами
 - Обрання гетьманом І.Скоропадського (6 листопада 1708 р.)
 - Поразка військ Карла XII та І.Мазепи 27 червня 1709 р.

- Центри козацьких полків, відновлених королем Яном Собеським на Правобережжі у 1685 р.
- Обрання гетьманом І.Мазепи (25 квітня 1687 р.)
- Територія, на яку поширювалася влада І.Мазепи до 1704 р.
- Другий Кримський похід московського й українського військ (1689 р.)
- Походи українських військ на турецькі фортеці у 1691–1694 рр.
- Облога й здобуття Азова московськими й українськими військами (літо 1696 р.)
- Території, які за Карловицьким миром 1699 р. перейшли від Османської імперії до володінь Австрійських Габсбургів (а), до Речі Посполитої (б)
- Території, які перейшли до Московського царства за Константинопольським миром 1700 р.
- Обрання гетьманом П.Іваненка (Петрика) у липні 1692 р.
- Межі територій, охоплені козацьким повстанням на чолі з С.Палієм (1702 – 1704 рр.)
- Похід війська І.Мазепи на Західну Україну (1704 – 1706 рр.)
- Межа території Правобережжя, на яку у 1704 – 1709 рр. гетьман І.Мазепа поширив свою владу
- Центри козацьких полків, відновлених І.Мазепою на Правобережжі
- Межі територій, охоплені козацьким повстанням на чолі з К.Булавиним (1707 – 1709 рр.)

- Головний осередок повстання угорців на чолі з трансильванським князем Ференцем Ракоці II проти панування Габсбургів (1703 – 1711 рр.)
- Укладення мирного договору між австрійцями й угорцями 30 квітня 1711 р.; встановлення влади Габсбургів на Закарпатті

- Обрання гетьманом П.Орлика (5 квітня 1710 р.); проголошення "Пактів і конституцій законів і вольностей Війська Запорозького"
- Похід П.Орлика на Правобережжя (січень – квітень 1711 р.)
- Прутський похід Петра I (квітень – липень 1711 р.)
- Прутський мирний договір 12 липня 1711 р. між Османською імперією та Московським царством
- Межа територій, що переходили під зверхність турецького султана за умовами Прутського мирного договору
- Територія Запорозжя
- Українські міста, до яких було введено московські окупаційні війська (1711 р.)
- Складування полкового устрою (1712 р.) і відновлення польського панування на Правобережжі (1714 р.)

Керівники повстання

Білоцерківський (фастівський)
полковник Семен Палій
Наказний гетьман Самійло Самусь,
полковник Захар Іскра, полковник
Андрій Абазин

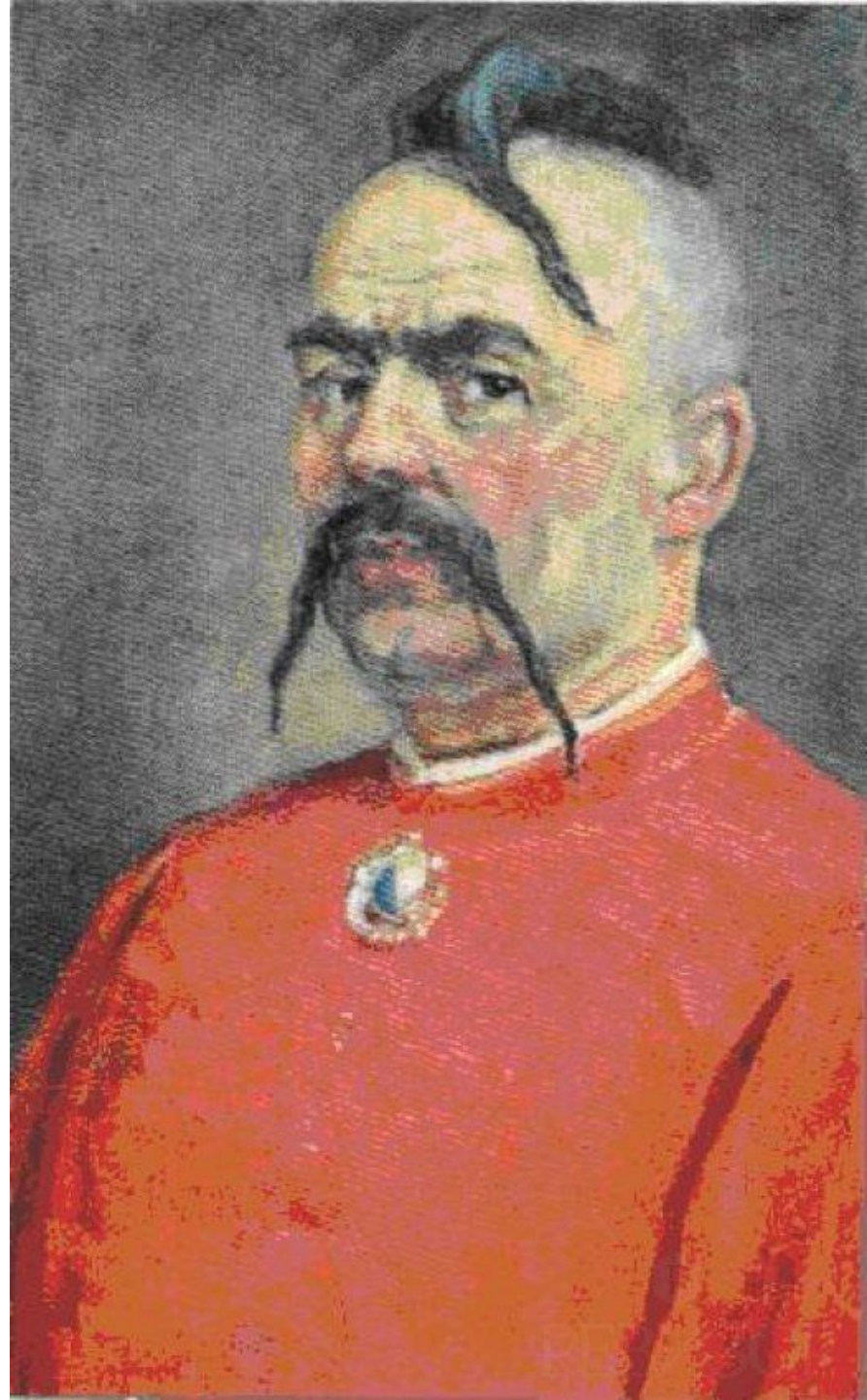
Семен Палій

(справжнє ім'я — Гурко
Семен Пилипович)

полковник Фастівського
охочекомонного у 1684
– 1702 рр. і

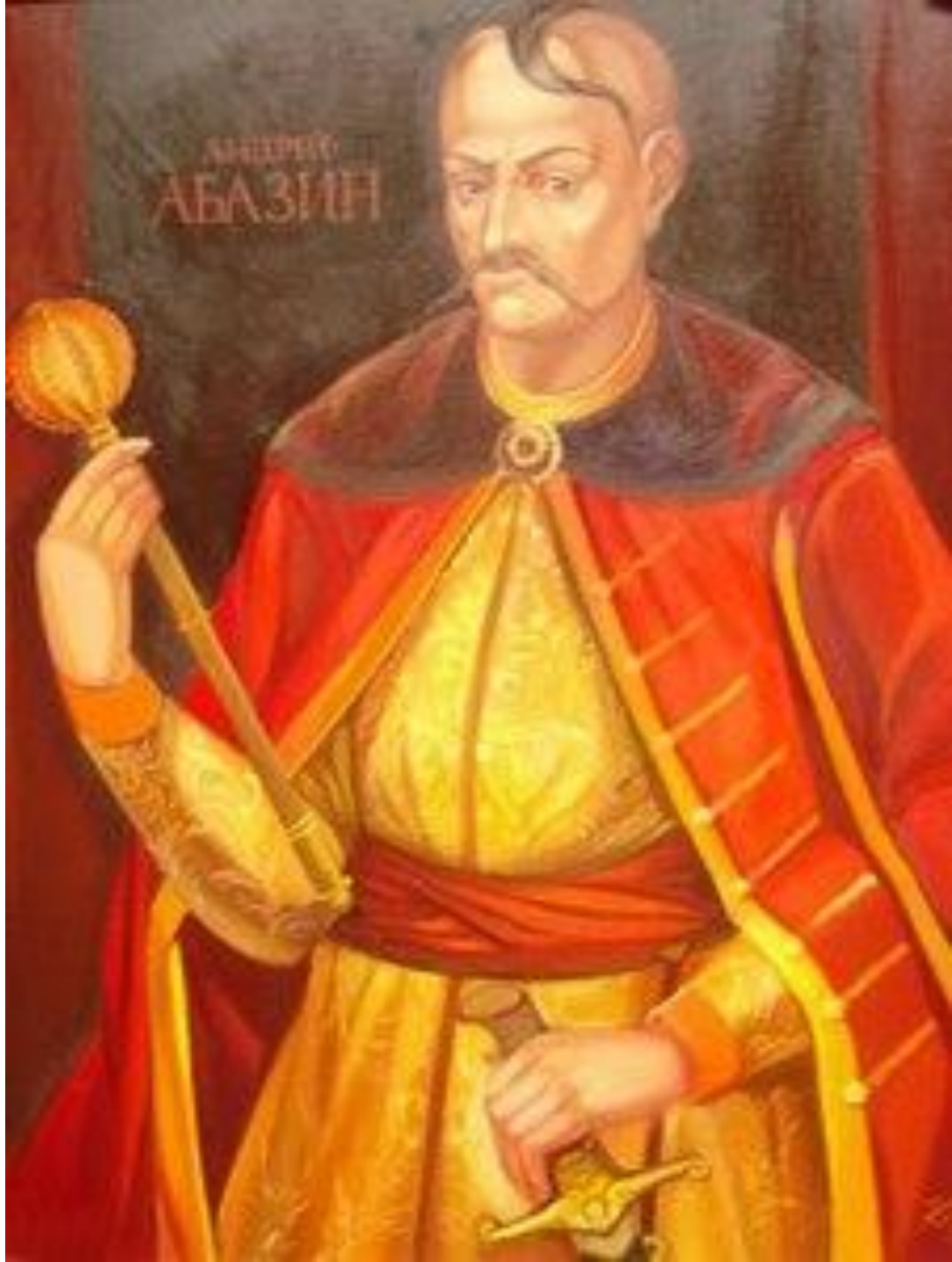
Білоцерківського (1702
– 1704; **1709 – 1710**

рр.) полків Української
козацької держави

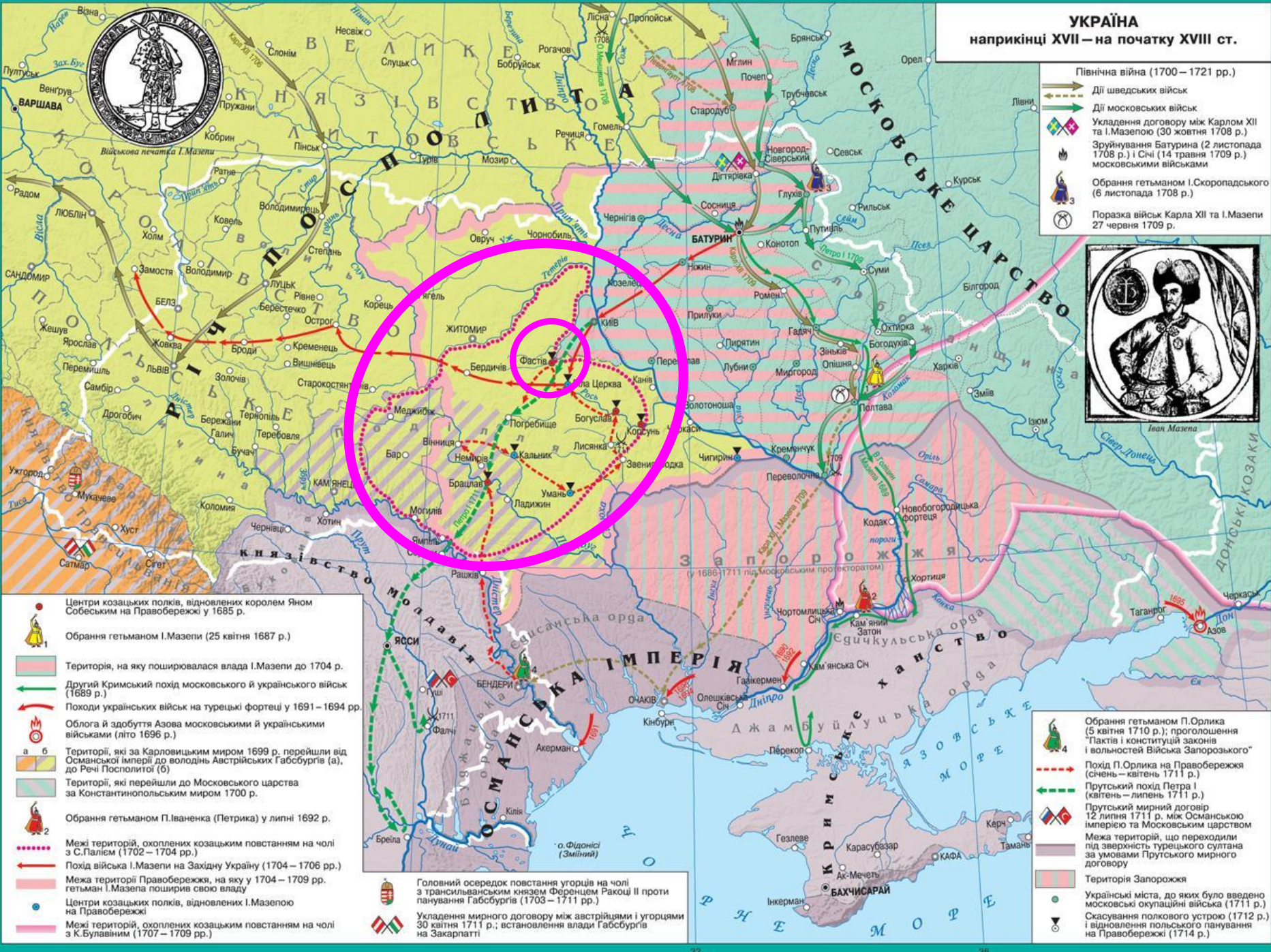
Андрій Абазин

Брацлавський полковник в
1684-1703 роках.
За походженням
абазинець.

Початок повстання

- **Узимку 1702 р.** на козацькій раді у **Фастові** у відповідь на захоплення польськими військами Немирова, Бара, Вінниці та Брацлава було **прийнято рішення** про початок всенародного повстання.
- **Навесні 1702 р.** повстання **розпочалося** на **Поділлі** та **Брацлавщині**.

УКРАЇНА наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

- Північна війна (1700 – 1721 рр.)**
- Дії шведських військ
 - Дії московських військ
 - Укладення договору між Карлом XII та І.Мазепою (30 жовтня 1708 р.)
 - Зруйнування Батурина (2 листопада 1708 р.) і Сні (14 травня 1709 р.) московськими військами
 - Обрання гетьманом І.Скоропадського (6 листопада 1708 р.)
 - Поразка військ Карла XII та І.Мазепи 27 червня 1709 р.

- Центри козацьких полків, відновлених королем Яном Собеським на Правобережжі у 1685 р.
- Обрання гетьманом І.Мазепи (25 квітня 1687 р.)
- Територія, на яку поширювалася влада І.Мазепи до 1704 р.
- Другий Кримський похід московського й українського військ (1689 р.)
- Походи українських військ на турецькі фортеці у 1691–1694 рр.
- Облога й здобуття Азова московськими й українськими військами (літо 1696 р.)
- Території, які за Карловицьким миром 1699 р. перейшли від Османської імперії до володінь Австрійських Габсбургів (а), до Речі Посполитої (б)
- Території, які перейшли до Московського царства за Константинопольським миром 1700 р.
- Обрання гетьманом П.Іваненка (Петрика) у липні 1692 р.
- Межі територій, охоплені козацьким повстанням на чолі з С.Палієм (1702 – 1704 рр.)
- Похід війська І.Мазепи на Західну Україну (1704 – 1706 рр.)
- Межа території Правобережжя, на яку у 1704 – 1709 рр. гетьман І.Мазепа поширив свою владу
- Центри козацьких полків, відновлених І.Мазепою на Правобережжі
- Межі територій, охоплені козацьким повстанням на чолі з К.Булавиним (1707 – 1709 рр.)

- Головний осередок повстання угорців на чолі з трансильванським князем Ференцем Ракоці II проти панування Габсбургів (1703 – 1711 рр.)
- Укладення мирного договору між австрійцями і угорцями 30 квітня 1711 р.; встановлення влади Габсбургів на Закарпатті

- Обрання гетьманом П.Орлика (5 квітня 1710 р.); проголошення "Пактів і конституцій законів і вольностей Війська Запорозького"
- Похід П.Орлика на Правобережжя (січень – квітень 1711 р.)
- Прутський похід Петра I (квітень – липень 1711 р.)
- Прутський мирний договір 12 липня 1711 р. між Османською імперією та Московським царством
- Межа територій, що переходили під зверхність турецького султана за умовами Прутського мирного договору
- Територія Запорозжя
- Українські міста, до яких було введено московські окупаційні війська (1711 р.)
- Складування полкового устрою (1712 р.) і відновлення польського панування на Правобережжі (1714 р.)

Реакція Петра I на повстання

- **Петро I пропонував С. Палію звільнити завойовані міста на користь Польщі.**
- У травні підрозділи полковника С. Палія приєдналися до 40-тисячного війська І. Мазепи під час «польського» походу.
- З огляду на невиконання царського наказу, а також зважаючи на його контакти з прихильниками шведського короля Карла XII (Любомирським та Сапегою) за згоди російського урядовця Ф. Головіна та розпорядженням І. Мазепи полковник **Палій був арештований у кінці липня 1704 р.**

Наслідки

- Скориставшись ситуацією, що склалася в результаті війни між Московською державою і Швецією, та ослабленням Речі Посполитої, гетьман **І. Мазепа фактично об'єднав** під свою булаву **Лівобережну і Правобережну Україну.**

Політика гетьмана І. Мазепи на Правобережжі

Мазепа Іван Степанович

Гетьман Війська
Запорозького з обох сторін
Дніпра гетьман і славного
чину святого апостола Андрія
кавалер

Зміцнення полкового устрою, старшини та зв'язку з Гетьманщиною

- **Збільшив кількість козацьких полків:** Білоцерківського, Брацлавського, Богуславського, Корсунського, Могилівського, Уманського, Чигиринського полків.
- **Призначав переважно лівобережних старшин, вірних гетьману, на посади полковників.**
- **Надавав повноваження «осаджувати» нові слободи, заводити промислові заклади** (зокрема, селітряні майдани) для подальшої колонізації краю.
- **Надавав землі у володіння козацькій старшині та українській шляхті.**

Подальша доля Правобережжя

- В **1711 р.** армія гетьмана **П.Орлика** здійснила **похід** на Правобережну Україну.
- За умовами **Прутського трактату 1711** року, між Росією і Туреччиною були підписані договори 5 квітня 1712 року та 13 квітня 1713 року. Царський уряд зобов'язувався вивести свої війська і **не втручатися в справи Правобережної України**, а також переселити козаків і селян на Лівобережжя, де їм відводилися землі.
- У **1711–1712 рр.** за наказом російської влади **більшу частину козаків та цивільних мешканців Правобережжя було силою переселено до Лівобережної України**, а всі правобережні полки ліквідовано.
- У **1714 р.** Правобережжя повернулося до складу Речі Посполитої.

УЗАГАЛЬНЕННЯ

<i>Характер</i>	Національно-визвольний
<i>Керівники</i>	Білоцерківський (фастівський) полковник Семен Палій Наказний гетьман Самійло Самусь, полковник Захар Іскра, полковник Андрій Абазин
<i>Рушійні сили</i>	Правобережні козаки, міщани, селяни і окремі українські шляхтичі
<i>Основна мета</i>	Звільнення Правобережжя з-під влади Речі Посполитої і возз'єднання з Гетьманщиною

<i>Початок повстання</i>	Узимку 1702 р. на козацькій раді у Фастові у відповідь на захоплення польськими військами Немирова, Бара, Вінниці та Брацлава було прийнято рішення про початок всенародного повстання. Навесні 1702 р. повстання розпочалося на Поділлі та Брацлавщині
<i>Територія поширення</i>	Поділля, Брацлавщина, Київщина, Східна Волинь
<i>Результати</i>	Жорстоке придушення повстання спільними діями польсько-російських військ
<i>Наслідки</i>	І. Мазепа об'єднав Лівобережну і Правобережну Україну

**2. Гайдамацький рух
(1715-1730), гайдамацьке
повстання 1734 р. та війна
за польську корону**

Гайдамаки

народні повстанці Правобережної,
Лівобережної та Слобідської України

Перші письмові відомості
про гайдамацький рух
зафіксовані **1708 року** на
Волині, а згодом на Поділлі,
Брацлавщині і Київщині.

Гайдмацький рух та гайдамацькі повстання

Слід відрізнати т. зв. **гайдамацький рух** XVIII ст., у якому приймали участь **невеликі загони** соціальних розбійників, які вели боротьбу **розрізнено**, грабуючи панські маєтки та фізично знищуючи шляхту й найнятих нею орендарів і посесорів, від **великих й організованих народних повстань** **1734, 1750** р. **1768** та **1789** років.

Гайдамацький рух

Національно-визвольний рух проти
польського та російського гніту в
Правобережній, Лівобережній і
Слобідській Україні
наприкінці 18-го та на початку 19-го ст.

Соціальний склад та характер до початку 1730-х років

- Протягом **1715 — початку 1730-х** рр. за соціальним складом до «гайдамаків» належали маси **розорених козаків, селян, наймитів, міщан, ремісників.**
- Саме тому в «гайдамакуванні» на початковому етапі виразно окреслювався **грабіжницький і розбійницький** аспекти.

Спосіб дії

- Діяльність гайдамацьких загонів починалася навесні і тривала до осені.
- Однією з важливих умов успіху гайдамаків було їх **швидке переміщення**, тому вони завжди мали **добрих степових коней**. Їхні загони **не мали валок**.
- Дуже важко було впоратися з **пішими гайдамаками**. Вони, ховаючись у високій траві, **влучно стріляли**. Коли ж їх оточувало польське чи російське військо, билися відважно, завдаючи великих втрат, і змушували відступити. Якщо ж була несила перемогти, гайдамаки **гинули в бою, але не здавалися**.
- **Хоробрість і спритність гайдамаків, їхнє уміння битися визнавали навіть вороги.**

Вплив Запорозької Січі

- Виняткову роль у розгортанні гайдамацького руху відіграла **Запорозька Січ**, куди стікалися **втікачі** з усіх кінців України.
- На Запорожжі, формувалися гайдамацькі загони, до складу яких **входили**, а нерідко й **очолювали** їх **запорозькі козаки**.

③ ДНІПРОВІ ПОРОГИ. РОЗТАШУВАННЯ СІЧІ У РІЗНІ ПЕРІОДИ ЇЇ ІСНУВАННЯ

- Запорізькі Січі та роки їхнього існування (1552-1558)
- Вільний Пороги
- Кічкаська Переправи
- Шляхи
- Ліси
- Плавні

За наказом Петра зруйнована військами гетьмана Скоропадського й генерала Бутурліна

1730—1734

Кам'янська січ

1711—1728

Олешківська січ

Гайдамацькі повстання

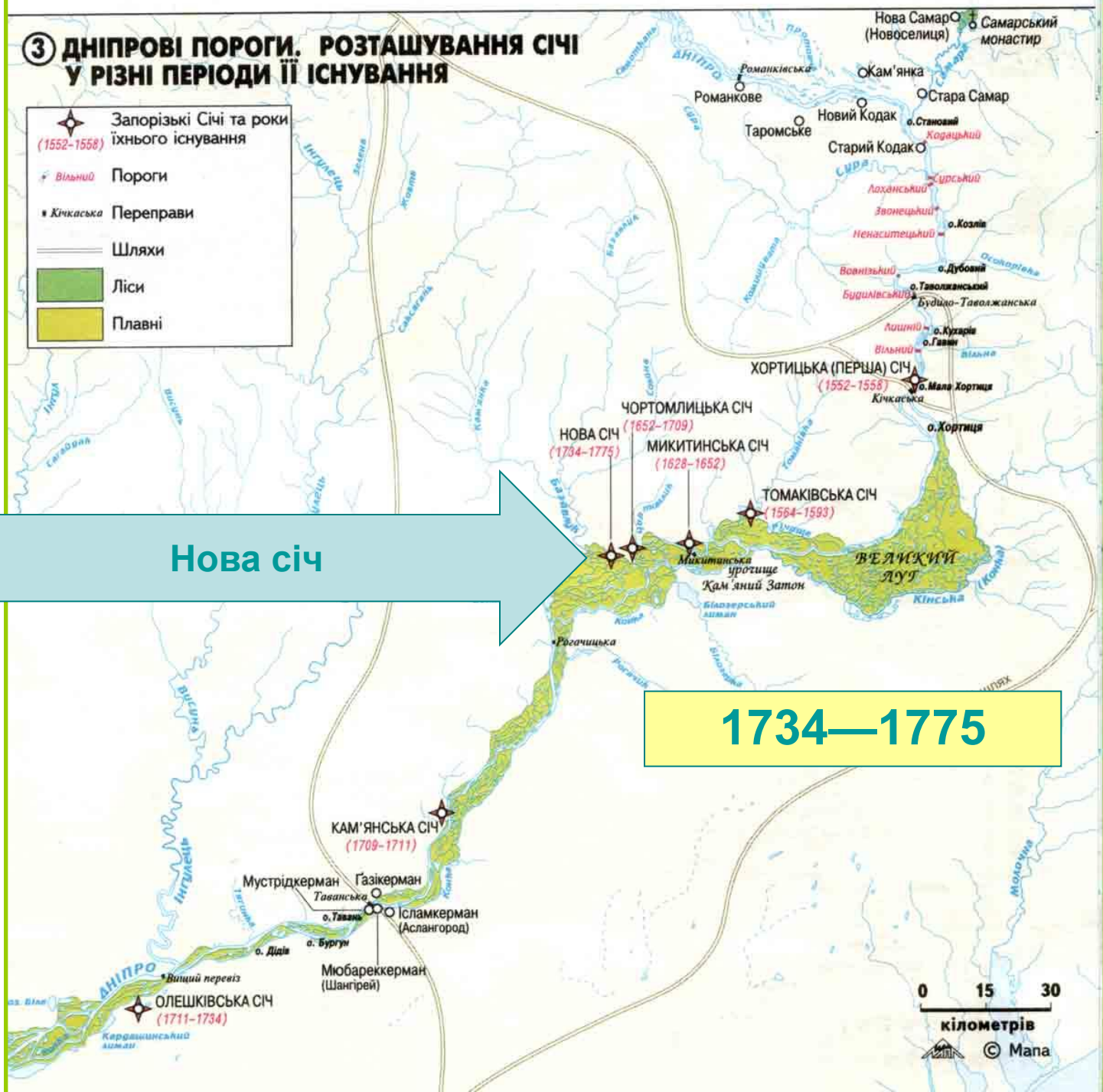
1734, 1750 р. **1768** та **1789** років.

Нова Січ і гайдамаки

- Організованого характеру гайдамацький рух набув після **створення у 1734 р.** на Правобережжі **Нової** (Підпільненьської) **Січі**, що контролювалася Російською імперією.

③ ДНІПРОВІ ПОРОГИ. РОЗТАШУВАННЯ СІЧІ У РІЗНІ ПЕРІОДИ ЇЇ ІСНУВАННЯ

- ◆ Запорізькі Січі та роки їхнього існування (1552-1558)
- ◆ Вільний Пороги
- ◆ Кічкаська Переправи
- Шляхи
- Ліси
- Плавні

Нова січ

1734—1775

0 15 30
кілометрів
© Mana

Використання гайдамаків для руйнування польської держави

- Організований гайдамацький рух використовувався Російською як фактор **руйнування польської держави.**
- **Поляки** сприймали гайдамацькі повстання **1734, 1750, 1768** та **1789** років як московську інтригу.

Відносини Російської імперії і гайдамаків на початку повстань

- Росіяни ніколи відкрито не підтримували гайдамаків, але таємно надавали допомогу.**
- Гайдамацькі керівники постійно на початку повстань посилались на підтримку своїх дій Російською імперією.**

Відносини Російської імперії і гайдамаків під час повстань

- Коли росіяни досягали згоди з поляками, вони разом з ними нещадно винищували гайдамаків.
- Під час кожного постання гайдамаки розчаровувались у своїх російських “союзниках” та вступали у бій з російськими військами.

Повстання 1734 року і війна за польську спадщину

У лютому 1733 року помер польський король
Август II.

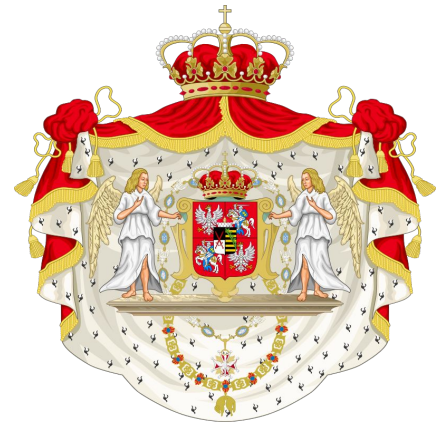
Август II намагався передати свій трон у спадок
своєму синові **Фрідріху Августу III.**

Поляки та литовці підтримали **Станіслава
Лещинського.**

У вирішення питання активно втруtilась
Російська імперія.

Август II Фрідріх

**Король Польщі
1697-1733**

Август III Фрідріх

**Король Польщі
1733-1763**

Станіслав Лещинський – король Польщі

Станіслав Лецинський

**Король Польщі
1704-1736**

Перший період правління 1704-1709

- 12 липня 1704 р. Лещинський при підтримці шведського короля Карла XII, військо якого в той час перебувало у Польщі, був обраний польським королем.
- Після поразки шведсько-українських військ у Полтавській битві 1709 р. Лещинський був змушений виїхати до Франції (його дочка Марія в 1725 р. стала дружиною французького короля Людовика XV).

Другий період правління 1733-1736

- В 1733 р. при підтримці Франції вдруге став польським королем.
- Під тиском Росії, Австрії та Саксонії змушений був зректися королівства у 1736 р. на користь Августа III Фрідріха.

Август III Фрідріх

**Король Польщі
1733-1763**

Станіслав Лещинський і українське питання

Союзи з українськими гетьманами

- У 1703—1708 рр. вів таємні переговори з гетьманом Іваном Мазепою про **об'єднання України, Польщі і Литви у федеративну державу на засадах Гадяцького договору 1658**, уклав угоду з гетьманом про спільну боротьбу проти Московського царства.
- Весною **1711 р.** вислав польський військовий відділ Юзефа Потоцького на допомогу гетьману **Пилипу Орлику**, який зробив спробу звільнити Гетьманщину з-під московської влади, здійснивши похід на Правобережну Україну.

Українська перспектива

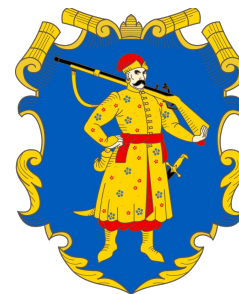
Роль українців у війні за польську спадщину

Спроба Франції та П.Орлика використати Військо Запорозьке

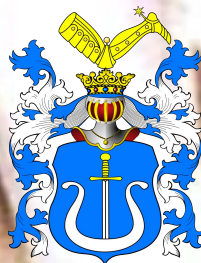
- Франція домагалася від Туреччини оголошення війни Росії й підтримувала гетьмана **П. Орлика**, який утримувався Туреччиною у Салоніках.

Пилип Степанович Орлик

Гетьман України
(у вигнанні)
в 1710-1742 роках.

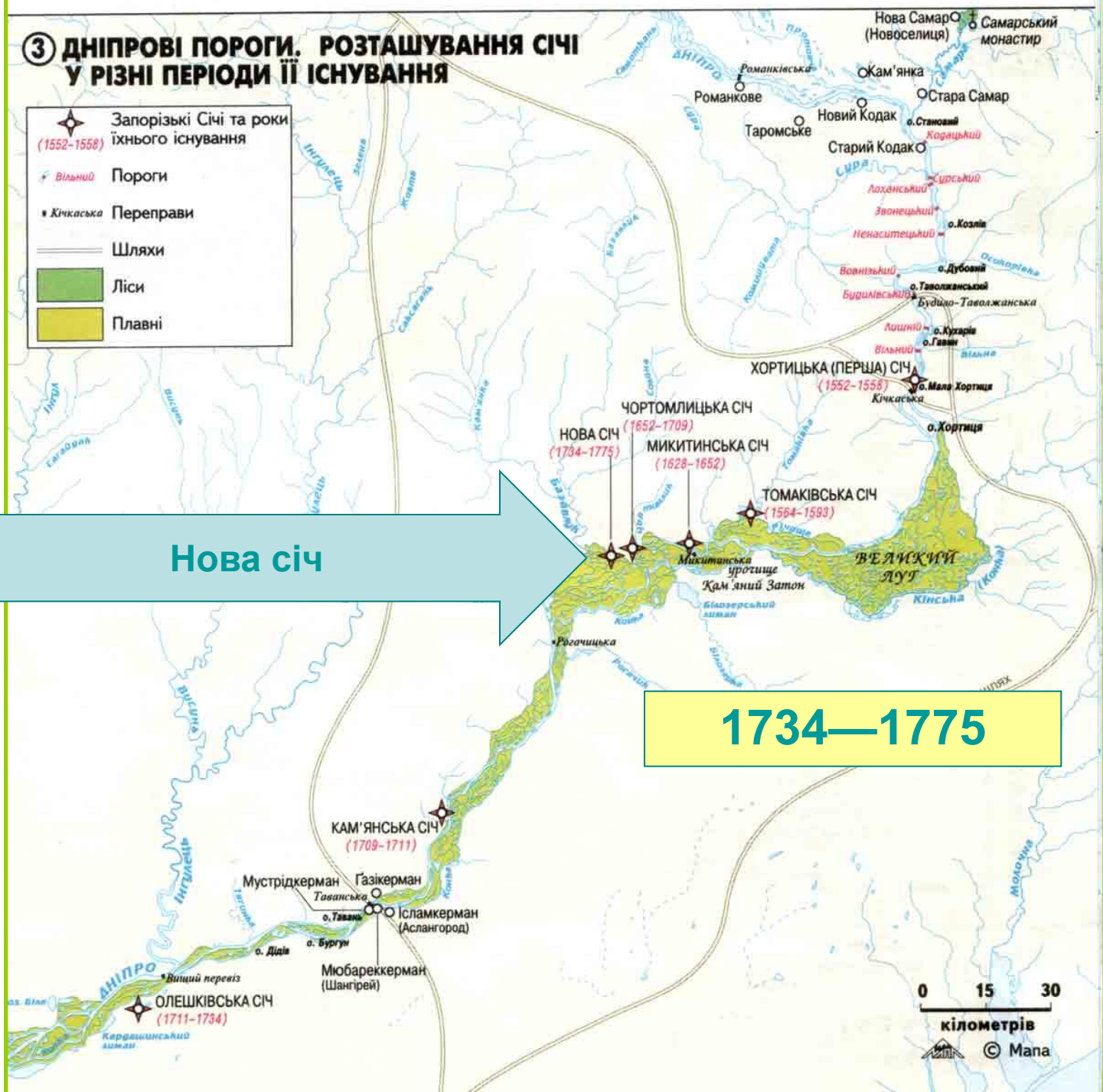

Спроба Франції та П.Орлика використати Військо Запорозьке

- Франція домагалася від Туреччини оголошення війни Росії й підтримувала гетьмана **П. Орлика**, який утримувався Туреччиною у Салоніках.
- Наприкінці лютого 1734 р. П.Орлик дістав дозвіл виїхати до Війська Запорозького, але влітку 1734 р. запорожці на чолі з кошовим отаманом Іваном Малашевичем покинули Олешківську Січ й перейшли під владу Росії, заснувавши так звану **«Нову Січ»**.

③ ДНІПРОВІ ПОРОГИ. РОЗТАШУВАННЯ СІЧІ У РІЗНІ ПЕРІОДИ ЇЇ ІСНУВАННЯ

- ◆ Запорізькі Січі та роки їхнього існування (1552-1558)
- ◆ Вільний Пороги
- ◆ Кічкаська Переправи
- Шляхи
- Ліси
- Плавні

Нова січ

1734—1775

Лівобережне козацтво та гайдамаки

- У наступі російських військ на Правобережну Україну брало участь **козацтво Лівобережної України.**
- На Правобережній Україні прихід російських військ та заклики російського командування до православного населення допомогти у боротьбі із прибічниками Станіслава Лещинського привели **до гайдамацького повстання 1734 р.**

Гайдамацьке повстання 1734 року

Хід повстання

- **Командування військ Російської імперії**, яке перебувало на польсько-російському кордоні, **звернулося до магнатських «армій»** — підрозділів так званого надвірного козацтва (переважно формувалося з українців) — **з проханням виступити проти прихильників С. Лещинського.**
- Сотник Шаргородської надвірної міліції **І.Верлан** розпочав гуртувати навколо своєї сотні всіх невдоволених польським режимом селян. На початку 1735 р. повстання охопило **всю територію українських воєводств.**
- Одразу після того, як **Польща** попросила допомоги, російські війська **допомогли полякам ліквідувати повстання.**

ТЕСТУВАННЯ

***Учасники національно-визвольної
боротьби на Правобережжі в XVIII
ст. — це:***

- А) конфедерати
- Б) гайдамаки
- В) опришки
- Г) сердюки

**Позначте прізвище керівника
гайдамацького повстання в
Україні 1734 р.:**

А Д. Братковський;

Б І.Верлан;

В І. Гонта;

Г О. Довбуш.

Територія якого руху, що відбувався на українських землях у 60-х рр. XVIII ст., позначена на карті?

- А гайдамацький;
- Б опришків;
- В уходницький;
- Г Коліївщина.

3. Коліївщина

Селянсько-козацьке повстання на Правобережній Україні у 1768 році проти кріпосницького, релігійного та національного гніту.

Очолив це повстання виходець із запорозької бідноти **Максим Залізняк**, а його найближчим сподвижником став **Іван Гонта**.

Передумови

- **Соціальне, національне та релігійне протистояння** між польською католицькою **шляхтою** та українським православним **селянством**.
- **Російська імперія хотіла захопити українські та білоруські землі Речі Посполитої.**
- Польський король **Станіслав II Август Понятовський**, обраного за підтримки Катерини II, своїми діями руйнував **польську державність**.

Станіслав II Август Понятовський

останній король Речі
Посполитої
(1764 — 1795)

Таємний любовник
імператриці російської
Катерини II у 1756-1758 рр.

Передумови

- **Соціальне, національне та релігійне протистояння** між польською католицькою **шляхтою** та українським православним **селянством**.
- Російська імперія хотіла захопити українські та білоруські землі Речі Посполитої.
- Польський король **Станіслав II Август Понятовський**, обраного за підтримки Катерини II, своїми діями руйнував **польську державність**.
- **Священний синод Російської православної церкви** та його агенти у Речі Посполитій: Переяславський єпископ **Гервасій Лінцевський** та ігумен Мотронинського монастиря **Мельхіседек Значко-Яворський** вели таємну агітацію за повстання.

Мельхіседек Значко- Яворський

ігумен
Мотронинського
монастиря,
«Цар
схизмацький»,
ідеологічний
натхненник
**кривавої
Коліївщини**

Melchizedech Jaworski,

archimandryta motreniński ze sztychu w dziele „Wołyń“ p. Batuszkowa (str. 327)
podług portretu, znajdującego się w Lubnach.

Передумови

- **Соціальне, національне та релігійне протистояння** між польською католицькою **шляхтою** та українським православним **селянством**.
- Російська імперія хотіла захопити українські та білоруські землі Речі Посполитої.
- Польський король **Станіслав II Август Понятовський**, обраного за підтримки Катерини II, своїми діями руйнував **польську державність**.
- **Священний синод Російської православної церкви** та його агенти у Речі Посполитій: Переяславський єпископ **Гервасій Лінцевський** та ігумен Мотронинського монастиря **Мельхіседек Значко-Яворський** вели таємну агітацію за повстання.
- **Частина запорозьких козаків хотіла відновити самостійну Гетьманщину** із справедливим соціальним ладом, без шляхетства й без панщини.

Причини

- У лютому **1768 р.** під тиском російського уряду польський король Станіслав II Понятовський підписав **трактат про зрівняння у правах з католиків з некатоліками.**
- Значна частина польської шляхти була незадоволена цим трактатом. **Під гаслом захисту католицизму, шляхетських прав і звільнення Польщі з-під впливу Російської імперії** у місті **Барі** на Поділлі (29 лютого 1768) почалось **повстання Барської конфедерації.**
- **Конфедерати** стали **катувати і грабувати українське населення**, руйнувати православні церкви і монастирі на Київщині, Поділлі і Волині.

JOZEF GHELEMONCKX
1875

Хід повстання

Підготовка

- Восени 1767 р. в монастирях Придніпров'я під виглядом **послушників** оселилась **група запорозьких козаків**.
- Її ядро складалося з **восьми осіб**, серед яких **Максим Залізняк**, Кіндрат Лусконіг, Микита Швачка, Андрій Журба, Василь Бурка, Дем'ян Чернявченко, Йосип Шелест та Іван Бондаренко.
- Саме вони починали агітувати українців до повстання, посилаючись на **ЛИСТ КОШОВОГО Січі Петра Калнишевського**.

Максим Залізник

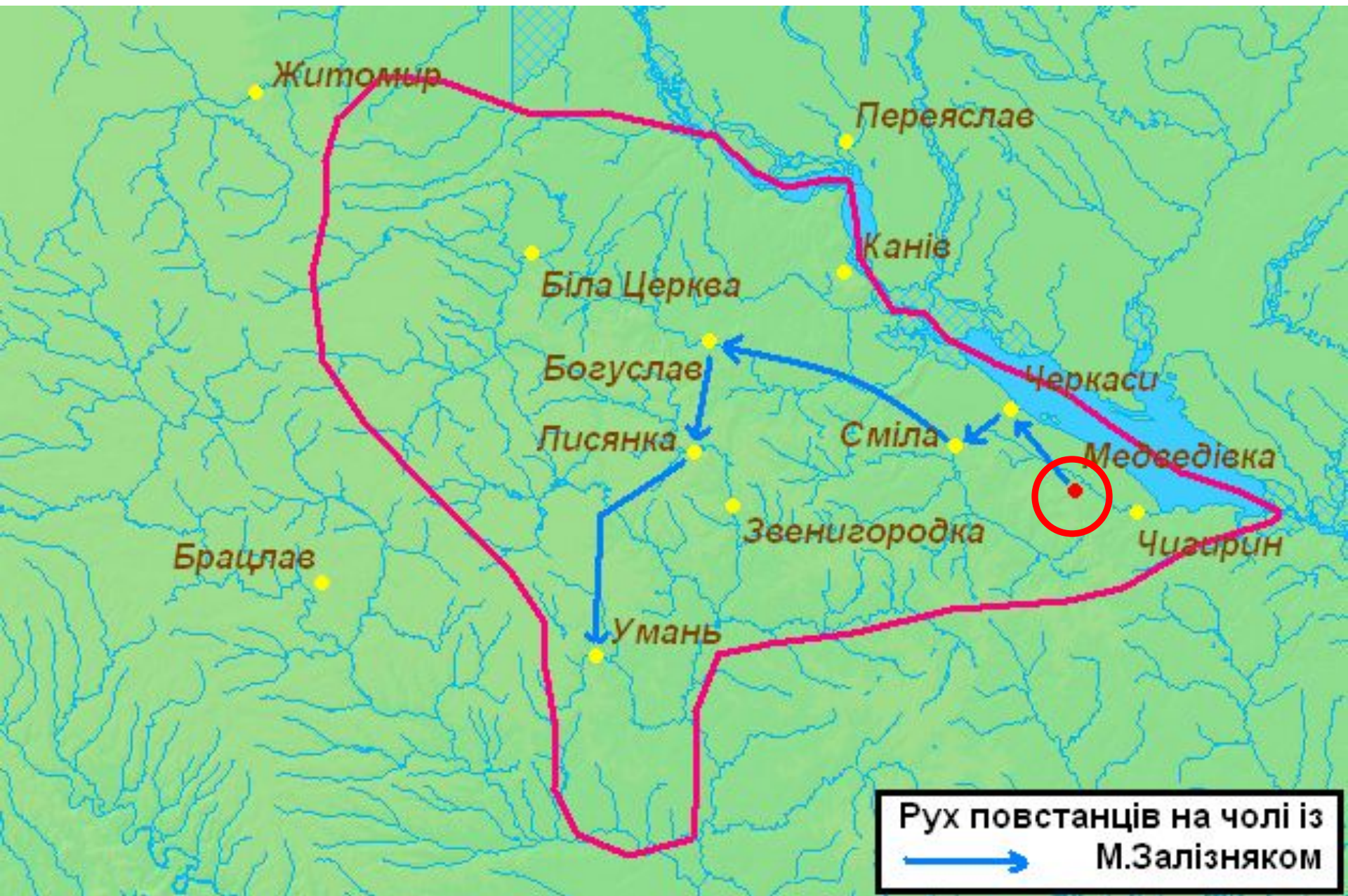

“Золота грамота” Катерини II

- Під час постання з'явилась чутка про існування «Золотої грамоти» Катерини II, якою вона **закликала** кошового атамана **Кальнишевського** та **всіх православних українців** до **збройного виступу проти Польщі**.
- Стверджували, що цю "Золоту Грамоту" привіз з Петербурга, отримавши її з рук самої цариці, ігумен Мотронинського монастиря **Мелхіседек Значко–Яворський**.

Виступ та захоплення Умані

- 26 травня (6 червня) гайдамацький загін вирушив у похід з **урочища Холодний Яр** під Чигирином.

Виступ та захоплення Умані

- 26 травня (6 червня) гайдамацький загін вирушив у похід з **урочища Холодний Яр** під Чигирином.
- Повстанське військо здобуло **Черкаси, Смілу, Богуслав, Лисянку**.

Виступ та захоплення Умані

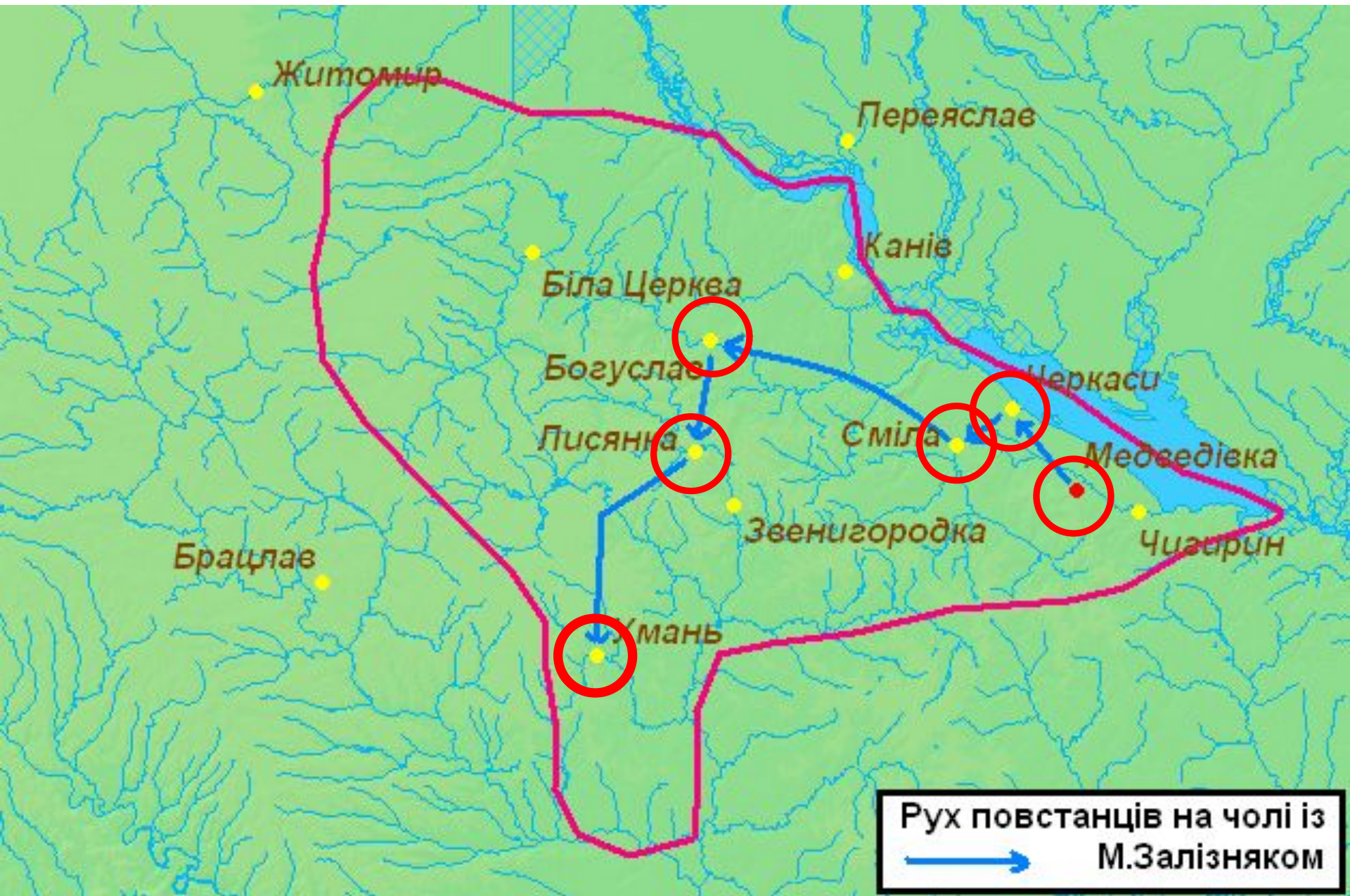
- 26 травня (6 червня) гайдамацький загін вирушив у похід **з урочища Холодний Яр** під Чигирином.
- Повстанське військо здобуло **Черкаси, Смілу, Богуслав, Лисянку**.
- **Сили повстанців швидко зростали.** На початку червня 1768 року повстанське військо наблизилося до **Умані**.
- Проти гайдамаків Максима Залізняка шляхта вислала полк надвірних козаків на чолі з уманським сотником **Іваном Гонтою**.
- **Ґонта разом з козаками перейшов на бік повсталих** і розпочав наступ 9(20) червня 1768 року на **Умань**.

Максим Залізняк

Іван Гонта

Проголошення гетьманату

- Після **взяття Умані** рада повстанців **22-го червня 1768 р.** проголосила **Максима Залізняка Гетьманом.**

**Максим
Залізняк**

**гетьман
України
1768 р.**

Проголошення гетьманату

- Після **взяття Умані** рада повстанців **22-го червня 1768 р.** проголосила **Максима Залізняка Гетьманом**.
- Саме у Умані момент чітко визначилась ціль повстання - **прогнати всіх поляків і їхніх помічників–жидів з України й відновити самостійну Гетьманщину із справедливим соціальним ладом, без шляхетства й без панщини.**

Реакція Росії

- Повстання загрожувало перекинутися на власне польські землі, Лівобережну Україну і на Запорозжя.
- За цих умов **російський** і **польський уряди** вирішили спільними зусиллями вести боротьбу проти повстанців.
- У другій половині червня 1768 р. російські війська разом з польською армією розпочали каральні акції проти гайдамаків.
- **26 червня (7 липня) 1768 р.** російські частини оточили повстанський табір і по-зрадницькому **схопили керівників повстанців** М.Залізняка, І. Гонтю та С.Неживого, а їхні загони роззброїли.

Придушення повстання

- Остаточо повстання було придушено тільки **в квітні-травні 1769 року.**
- **Польські каральні війська з надзвичайною жорстокістю розправлялися з повстанцями.** Гайдамаків тисячами **вішали, відтинали їм голови, садили на палі.**
- **Після жахливих тортур у с. Сербях І.Ґонта був страчений.**
- **М. Залізняка та інших учасників повстання, які були жителями Лівобережної України і Запорозжя,** судила Київська губернаторська канцелярія. Вони були **засуджені до тілесного покарання** (удари нагаєм, виривання ніздрів, випалення тавра на чолі й щоках) і **заслання на досмертну каторгу в Сибір** до Нерчинська.
- Після страти захоплених учасників повстання, російські та польські військові частини почали арешти по підозрі по причетності до повстання. **Жорстокі страти часто проводились без суду і тривали кілька років.**

Загалом **було страчено близько 30 000 селян.**

Причини поразки

- Лицемірна та двозначна політика російського царизму:
 - використання повстання на Правобережжі для дестабілізації та ослаблення Польщі;
 - побоювання, що повстання перекинеться на Лівобережжя.
- Політична наївність та “короткозорість” повстанських керівників, їх орієнтація на Російську імперію як союзника.
- Стихійність та слабка організація повстання.

Наслідки

- Початок процесу руйнації Речі Посполитої, перший її поділ у 1772 р.
- Піднесення національно-визвольного руху в Галичині.
- Об'єднання Правобережної і Лівобережної України в кінці XVIII ст.

ТЕСТУВАННЯ

Позначте іншу назву терміна «колії»:

А гайдамаки;

Б гайдуки;

В голота;

Г дейнеки.

Укажіть ім'я ватажка гайдамаків під час Коліївщини, обраного повстанцями гетьманом.

А) М. Залізник

Б) І. Гонта

В) О. Довбуш

Г) Й. Гладкий

***Гайдамацьке повстання Коліївщина
спалахнуло:***

А) у 1764 р.

Б) у 1768 р.

В) у 1775 р.

Г) у 1783 р.

4. Рух опришків. О. Довбуш.

Опришки

Учасники народно-визвольної боротьби в Галичині, на Закарпатті, Буковині проти феодално-кріпосницького гніту польської шляхти, молдавських феодалів, угорських та австрійських поміщиків у 15 — 1-й половині 19 ст.

Перша згадка

Вперше опришки згадуються в документах **1498** р. у зв'язку з посиленням кріпосницького гніту.

Загальна характеристика

- Рух опришків спочатку розгорнувся на Прикарпатті, пізніше охопив Закарпаття і Буковину.
- Опорним центром опришків були Карпатські гори, куди з Галичини, Закарпаття і Буковини тікали розорені, покривджені **селяни** (наймити, комірники, городники, панські слуги) і бідні **міщани**.
- Опришківські загони **нападали на поміщиків, орендарів, лихварів, корчмарів**, руйнували **шляхетські маєтки**, а захоплене майно роздавали сільській бідноті.
- Найвищого піднесення **рух опришків досяг у 30-40-х рр. 18 ст. під проводом ОЛЕКСИ ДОВБУША**.

Олекса Довбуш

Діяльність О.Довбуша

- Перші згадки про виступи знайдено в документах за **1738 р.**
- **1738–1739** рр. Олекса Довбуш розгорнув діяльність навколо **Печеніжинського ключа**, а згодом і всього **Яблунівського староства**.
- Спочатку Олекса Довбуш **діяв з братом Іваном**, але навесні **1739 р.** між ними сталася **сутічка**, після якої брати Довбуші назавжди розійшлися. Олекса залишився у **Галицькій землі**, а Іван подався на **Бойківщину**.
- **1740–1741** рр. під натиском польських військ Довбуш змушений був відступити на **Верховину** й втаборитися на Буковецькій полонині. Звідси знову почав нападати на шляхетські маєтки не лише на Коломийщині, а й на Буковині та Закарпатті.

Участь опришків у українських національно-визвольних повстаннях

- Значні виступи опришків відбулися після появи козацьких загонів із війська **Б.Хмельницького**. Опришки у травні **1648 р.** здобули королівський замок у Новотанці, а в липні — в Сяніку.
-
- **1653 р.** в Молдові разом з військом **Тимоша Хмельницького** діяли 2 тисячі опришків під проводом Харачка.
- Опришки брали участь у **гайдамацьких повстаннях 18 ст.** на Правобережній Україні.
- **Рух опришків не припинився після загарбання феодальною Австрією Галичини (1772 р.) і Буковини (1774 р.).**

ТЕСТУВАННЯ

Учасники національно-визвольної боротьби в Галичині, Буковині та Закарпатті у XVIII ст. — це:

А) конфедерати

Б) гайдамаки

В) опришки

Г) сердюки

Укажіть, які території охопило повстання опришків:

А Полісся, Холмщина;

Б Наддніпрянщина, Слобожанщина;

В Східна Буковина, Галичина,
Закарпаття;

Г Галичина, Полісся.

Хто стояв на чолі опришківського руху?

А І. Гонта;

Б М. Залізняк;

В О. Довбуш;

Г С. Понятовський.

Установіть відповідність між іменем історичного діяча та його характеристикою

1. М. Залізняк	А) фастівський полковник, який у 1702 р. очолив антипольське повстання на Правобережжі
2. С. Палій	Б) керівник повстання Коліївщина, обраний повсталими гетьманом і князем смілянським, намагався відновити Гетьманщину
3. О. Довбуш	В) сотник Уманського полку, який за часів Коліївщини під час узяття гайдамаками Умані перейшов на бік повсталих
4. І. Гонта	Г) найбільш прославлений керівник опришків, який нападав на шляхетські маєтки на Коломийщині, Буковині, у Закарпатті
	Д) сотник надвірних козаків князя Любомирського, який у часи Коліївщини спочатку перейшов на бік повсталих селян, а потім зрадив повстанців

Установіть відповідність між іменем історичного діяча та його характеристикою

1. М. Залізняк	Б) керівник повстання Коліївщина, обраний повсталими гетьманом і князем смілянським, намагався відновити Гетьманщину
2. С. Палій	А) фастівський полковник, який у 1702 р. очолив антипольське повстання на Правобережжі
3. О. Довбуш	Г) найбільш прославлений керівник опришків, який нападав на шляхетські маєтки на Коломийщині, Буковині, у Закарпатті
4. І. Гонта	В) сотник Уманського полку, який за часів Коліївщини під час узяття гайдамаками Умані перейшов на бік повсталих
	Д) сотник надвірних козаків князя Любомирського, який у часи Коліївщини спочатку перейшов на бік повсталих селян, а потім зрадив повстанців

5. Занепад та поділи Речі Посполитої.

Поділи Польщі

1772, 1793, 1795

На початку 70-х р. XVIII ст. Річ Посполита внаслідок соціально-економічної та політичної кризи занепадала.

Скориставшись її скрутним становищем, **Австрія**, **Росія** і **Пруссія** здійснили розподіл земель Речі Посполитої.

Правління Станіслава II Августа Понятовського

- Після смерті короля Августа III С.Понятовський був висунутий партією Чарторийських кандидатом на трон Речі Посполитої і в **1764 р.** був обраний королем.
- В перші роки правління провів кілька **реформ**: у казначействі, армії, законодавстві.
- **На** так званому **Репнінському Сеймі**, що пройшов у кінці 1767 — на початку 1768 рр. (названий так по імені представника Катерини II М. В. Репніна, який фактично диктував рішення сейму) були **підтверджені «кардинальні права»**, що гарантували шляхетські свободи і привілеї, і проголошено **зрівняння в правах православних і протестантів з католиками**.
- Консервативна шляхта, незадоволена цими рішеннями і проросійською орієнтацією С.Понятовського, об'єдналась у збройний союз — **Барську конфедерацію**.
- **Громадянська війна**, яка почалася, викликала інтервенцію сусідніх держав і привела до **першого поділу Польщі у 1772 р.**

Станіслав II Август Понятовський

останній король Речі
Посполитої

(1764 — 1795) з
магнатського роду.

Таємний любовник
імператриці російської
Катерини II у 1756-1758 рр.
(за життя її чоловіка Петра
II Федоровича)

Ймовірно **батько** великої
княжни **Анни Петрівни**.

Перший поділ, 1772

- 5 червня 1772 р., повноважні представники **Пруссії, Австрії та Росії** підписали в **Петербурзі договір**, за яким відбирали на свою користь так звані **санітарні смуги**, тобто **території по периметру** Речі Посполитої.
- **Згідно з цією угодою:**
 - **Пруссія** забрала **Помор'я, Куяву** та частину **Великопольщі** - загальною площею 36 тис. кв км. з населенням 580 тис. чол.
 - **Австрія** – **Малопольщу** і **Галичину** з Руським, Белзьким і західними околицями Волинського та Подільського воєводств - 83 тис. кв. км. з 2.650 тис мешканців.
 - **Росія** – **східнобілоруські землі** з Полоцьком, Вітебськом та Мстиславом, **частина** Ліфляндії (**Латвії**), тобто загалом 92 тис. кв. км. площі з 1.300 тис. населення.

The Partitions of Poland

The map shows the collapse of Poland divided onto parts by its neighbours.

Each respective share of the Partitioning powers is marked with different colour.

	Russia	Prussia	Austria
1772			
1793			
1795			

Росія
східнобілоруські землі
з Полоцьком, Вітебськом
та
Мстиславом, частина
Ліфляндії (Латвії)

Австрія
Малопольща
і **Галичина** з Руським,
Белзьким і західними
околицями
Волинського та Подільського
ВОЄВОДСТВ

Спроби врятувати Річ Посполиту

- Протягом 1773-1792 років польський король С. Потоцький і прибічники реформ ще марно намагалися врятувати залишки Речі Посполитої та зміцнити державу.
- Чотирирічний сейм (1788-1792) за ініціативою групи патріотичних реформаторів, очолюваних **Гуго Коллонтаєм**, ухвалив 3 травня 1791 року **Конституцію**, яка запроваджувала:
 - конституційну монархію;
 - особисті свободи та рівні права всім громадянам.
- У відповідь на це **консервативні шляхетські кола** утворили в **1792** р. в містечку **Торговиці** (на тодішньому російському кордоні) **конфедерацію** і **закликали на допомогу царську армію.**

Безбородько Олександр Андрійович

з 1781 р. фактичний
керівник зовнішньою
політикою Російської
імперії, **один з
ініціаторів розділів
Польщі**

Другий поділ, 1793

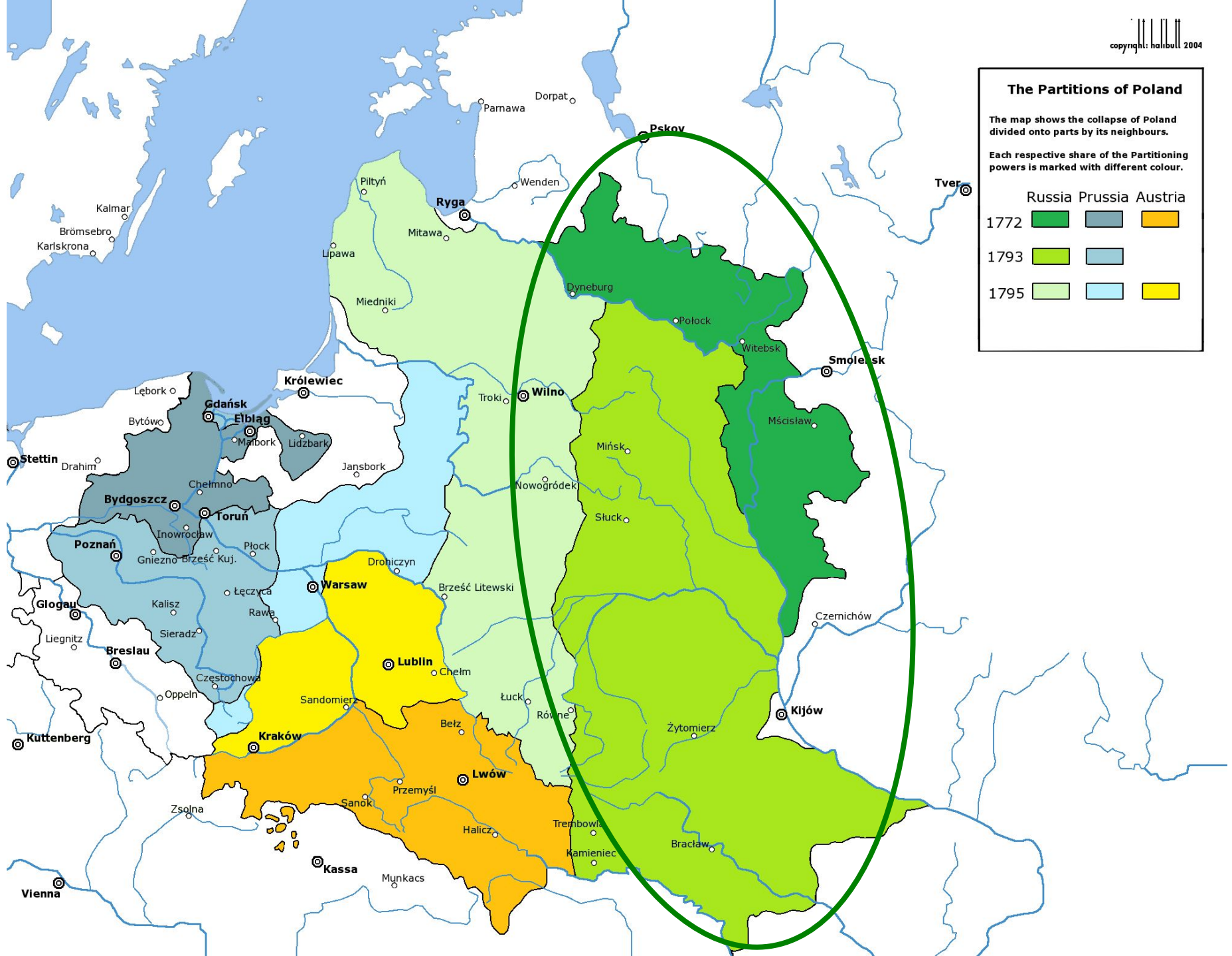
- Втручання сусідів привело до другого поділу, **затвердженого сеймом у Гродні в 1793** році.
- **Згідно з цією угодою:**
 - до **Пруссії** відійшли вся **Великопольща** та частина **Мазовії**;
 - до **Росії** – **УКРАЇНСЬКІ** та білоруські землі;
 - Австрійських вимог до уваги не взяли.

The Partitions of Poland

The map shows the collapse of Poland divided into parts by its neighbours.

Each respective share of the Partitioning powers is marked with different colour.

	Russia	Prussia	Austria
1772			
1793			
1795			

Finis Poloniae
(Кінець Польщі).

T.Костюшко

Повстання Т.Костюшко

- Відповіддю на другий поділ стало **визвольне повстання**, яке очолив *Тадеуш Костюшко*.

Тадеуш Костюшко

білоруський, польський і
американський військовий
та політичний діяч, учасник
Війни за незалежність США,
генерал армії США,
організатор
антиросійського повстання
у Польщі 1794 року,
національний герой
Польщі, Білорусі та США.

Повстання Т.Костюшко

- Відповіддю на другий поділ стало **визвольне повстання**, яке очолив *Тадеуш Костюшко*.
- Придушенням повстання зайнялися прусська та **російська армії**. Останньою командував **О.Суворов**.

**Суворов
Олександр
Васильович**

Повстання Т.Костюшко

- Відповіддю на другий поділ стало **визвольне повстання**, яке очолив **Тадеуш Костюшко**.
- Придушенням повстання зайнялися прусська та **російська армії**. Останньою командував **О.Суворов**.
- **Російські війська захопили Варшаву**.
- **25 листопада 1795 р. польський король**, на той час уже вивезений на почесне ув'язнення до Гродна, **підписав відречення від престолу**.

Третій поділ, 1795

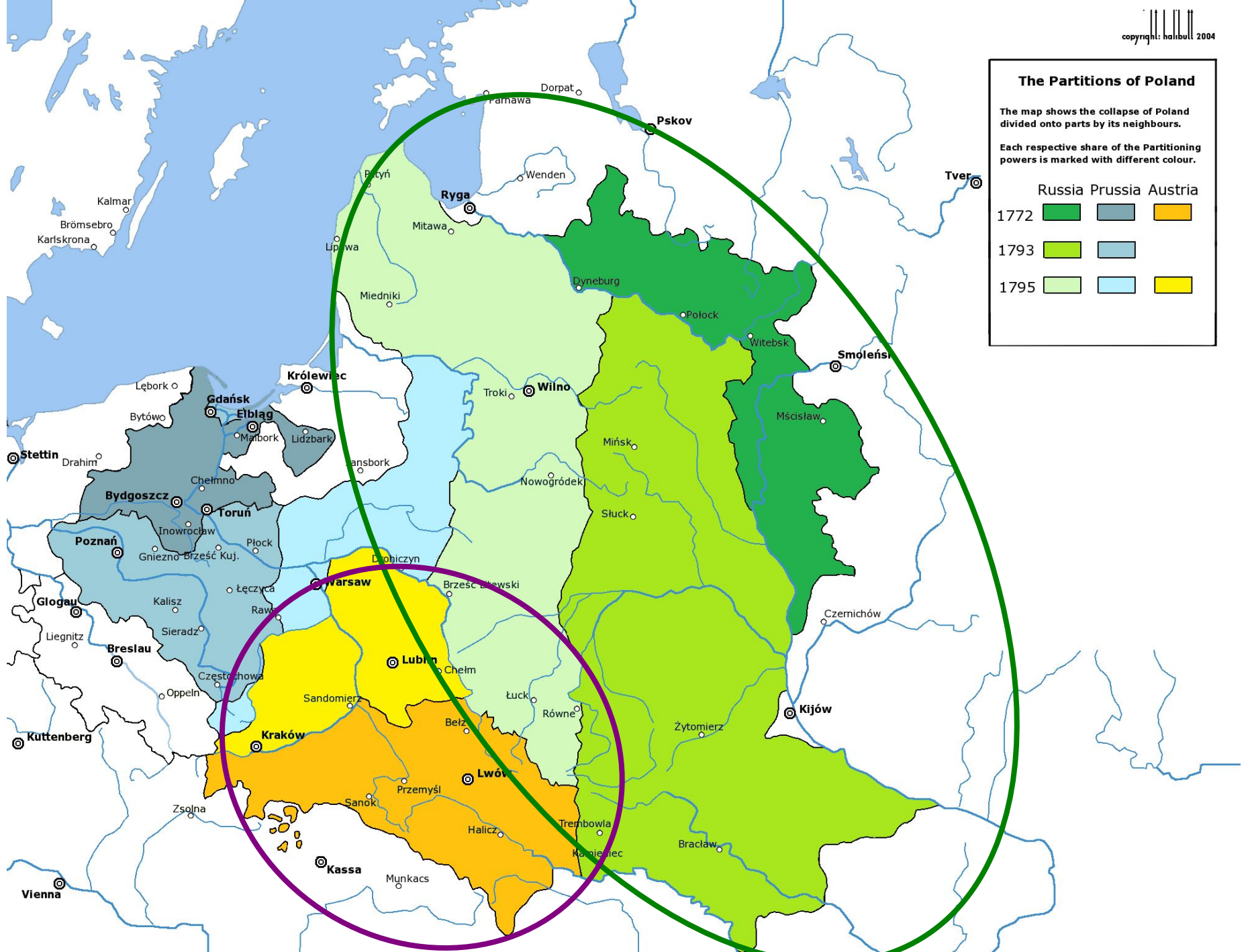
- Росія, Австрія та Пруссія здійснили третій поділ, після чого ***Річ Посполита припинила державне існування.***
- Результат III поділу Польщі:
 - до **Австрії** було приєднано **Краків, Холмщину, Південне Підляшшя** та частину польських земель над Віслою – **Нову Галичину** (однак незабаром ці землі стали ареною воєнних дій між Францією, Австрією, Пруссією і Росією. Причому в різних коаліційних комбінаціях ці держави часом були союзниками, а часом – ворогами);
 - до **Росії** відійшли **Литва, Курляндія, Західна Білорусь та Західна Волинь**;
 - **Пруссія** отримала частину **Підляшшя** і **Мазовецьких земель** з Варшавою, а також частину **Жемайтії**.

The Partitions of Poland

The map shows the collapse of Poland divided onto parts by its neighbours.

Each respective share of the Partitioning powers is marked with different colour.

	Russia	Prussia	Austria
1772			
1793			
1795			

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ XVIII ст.

Російська імперія на початку 1772 р. Австрійська монархія Габсбургів на початку 1772 р.

Перший поділ Речі Посполитої (серпень 1772 р.)
Території, які увійшли до складу

Російської імперії Австрійської монархії Габсбургів

Володіння Османської імперії, які упродовж 1774 – 1791 рр. перейшли до складу

Російської імперії Австрійської монархії Габсбургів

1776 Роки приєднання територій

Кордони Російської імперії на 1783 р.

Ліквідація полкового устрою на Лівобережній Україні (1783 р.)

Центри та межі губерній і намісництв Російської імперії у 1793 р.

Цифрами позначено намісництва, створені на українських землях:

1 Новгород-Сіверське	3 Київське	5 Катеринославське
2 Чернігівське	4 Харківське	

Другий поділ Речі Посполитої

Прийняття нової польської конституції (3 травня 1791 р.); спроба оновити державний устрій Речі Посполитої

Території, які увійшли до складу Російської імперії внаслідок другого поділу Речі Посполитої (січень 1793 р.)

Третій поділ Речі Посполитої

Дії російських (а), австрійських (б) і пруських (в) військ під час поділів Речі Посполитої

Район польського повстання на чолі з Т.Косцюшом (березень – грудень 1794 р.) проти іноземних інтервентів

Території, які у жовтні 1795 р. увійшли до складу

Російської імперії

Австрійської монархії Габсбургів

Прусського королівства

Ліквідація Речі Посполитої як незалежної держави (26 жовтня 1795 р.)

Кордони держав на 1796 р.

Межі та центри губерній і земель Російської імперії; королівств і коронних країв Австрійської монархії Габсбургів; провінцій Османської імперії у 1797 р.

Цифрами позначено губернії:

1 Смоленська	3 Тульська
2 Калузька	4 Саратовська

Роки заснування нових міст на місцях старих українських і татарських поселень (у дужках показано старі назви)

Севастополь (Алтар) 1784

Кінець правління Катерини II

В час свого найбільшого тріумфу
6 (17) листопада 1786 р. на 77 році
життя Катерина II померла.

Павло I

російський імператор

6(17).11.1796 -
12(24).3.1801

Син вбитого
Катериною II Петра III,
який ненавидів свою
маму і все, що вона
зробила

ТЕСТУВАННЯ

Позначте, що собою являла Барська конфедерація:

- А об'єднання польської шляхти, що прагнула приєднатись до Російської імперії;
- Б спілка польської шляхти, яка утворилася для боротьби з Коліївщиною;
- В військово-політичне угруповання шляхти, яке виникло у відповідь на деякі поступки польського короля православному населенню Правобережної України;
- Г об'єднання польської шляхти, яка прагнула утворити на Правобережній Україні окрему польську державу.

Одним із наслідків утворення Барської конфедерації було(-а):

- А об'єднання українських земель;
- Б поширення реформаторських ідей в Україні;
- В активізація народних виступів;
- Г утворення нової держави.

**До якої країни після першого поділу
Речі Посполитої відійшла Східна
Галичина?**

- А Російській імперії;
- Б Туреччині;
- В Австрійській імперії;
- Г Угорщині.

Третій поділ Речі Посполитої призвів до:

- А збільшення польських земель;
- Б припинення існування Польської держави;
- В розквіту Польської держави;
- Г економічної нестабільності Польської держави.

Які землі сучасної України відійшли до складу Росії наприкінці XVIII ст.

1. Східна Галичина
2. Крим
3. Західна Волинь
4. Закарпаття
5. Північна Буковина
6. Правобережжя

***Установіть хронологічну
послідовність подій XVIII ст.***

- А) початок Коліївщини
- Б) початок руху опришків під проводом О.
Довбуша
- В) зруйнування царськими військами
Запорозької Січі
- Г) проведення Третього поділу Польщі

***Установіть хронологічну
послідовність подій XVIII ст.***

- А) початок руху опришків під проводом О. Довбуша
- Б) початок Коліївщини
- В) зруйнування царськими військами Запорозької Січі
- Г) проведення Третього поділу Польщі

Установіть відповідність між датами та подіями.

А 1774 р.	1 Кючук-Кайнарджійський мирний договір
Б 1772 р.	2 другий поділ Речі Посполитої
В 1793 р.	3 перший поділ Речі Посполитої
Г 1791 р.	4 Ясський мирний договір
	5 третій поділ Польщі.

Установіть відповідність між датами та подіями.

А 1774 р.	1 Кючук-Кайнарджійський мирний договір
Б 1772 р.	3 перший поділ Речі Посполитої
В 1793 р.	2 другий поділ Речі Посполитої
Г 1791 р.	4 Ясський мирний договір
	5 третій поділ Польщі.

Установіть відповідність між регіонами та адміністративними змінами, що на них відбувались.

А Правобережна Україна	1 утворення Малоросійської губернії
Б Південна (стєпова) Україна	2 створення Київської, Подільської, Волинської губернії
В Лівобережна Україна «Гетьманщина»	3 створення Харківського намісництва
Г Слобожанщина	4 створення Новоросійської губернії
	5 «Королівство Галичина і Лодомерія».

Установіть відповідність між регіонами та адміністративними змінами, що на них відбувались.

А Правобережна Україна	2 створення Київської, Подільської, Волинської губернії
Б Південна (стєпова) Україна	4 створення Новоросійської губернії
В Лівобережна Україна «Гетьманщина»	1 утворення Малоросійської губернії
Г Слобожанщина	3 створення Харківського намісництва
	5 «Королівство Галичина і Лодомерія».

Установіть відповідність, утворивши логічні пари.

А Маніфест Катерини II 1775 р.	1 перенесення російських кордонів на південь
Б Ясський мирний договір	2 Російській імперії відійшли землі, розташовані між річками П. Буг, Дністер
В Кючук-Кайнарджійський мирний договір	3 приєднання до Російської імперії південних земель
Г третій розподіл Речі Посполитої	4 до Російської імперії приєднано Західну Волинь
	5 Крим увійшов до складу Росії.

Установіть відповідність, утворивши логічні пари.

А Маніфест Катерини II 1775 р.	1 перенесення російських кордонів на південь
Б Ясський мирний договір	3 приєднання до Російської імперії південних земель
В Кючук-Кайнарджійський мирний договір	2 Російській імперії відійшли землі, розташовані між річками П. Буг, Дністер
Г третій розподіл Речі Посполитої	4 до Російської імперії приєднано Західну Волинь
	5 Крим увійшов до складу Росії.

Розташуйте події в хронологічній послідовності:

- А захоплення Буковини Австрійською імперією;
- Б запровадження кріпацтва на українських землях, що перебували в складі Російської імперії;
- В заснування Задунайської Січі;
- Г утворення Чорноморського козацького війська.

- А захоплення Буковини Австрійською імперією;
- В заснування Задунайської Січі;
- Б запровадження кріпацтва на українських землях, що перебували в складі Російської імперії;
- Г утворення Чорноморського козацького війська.